

Piotr Poniatowski¹, Krzysztof Wala²

Przestępstwo zabójstwa w ukraińskim prawie karnym na tle rozwiązań polskich (część II)

Streszczenie

W artykule przedstawiono i zestawiono ze sobą unormowania odnoszące się do typów uprzywilejowanych przestępstwa zabójstwa, które są zawarte w kodeksach karnych Ukrainy i Polski. Autorzy odnieśli się kolejno do: zabójstwa w afekcie, dzieciobójstwa, zabójstwa związanego z przekroczeniem granic obrony koniecznej lub środków niezbędnych do zatrzymania osoby oraz zabójstwa eutanatycznego. W dalszej kolejności, dla ukazania nieco szerszego spojrzenia na karnoprawne konsekwencje zabójstwa, przedstawione zostały także w ogólnym zarysie wybrane zasady odpowiedzialności karnej istotne z punktu widzenia omawianej problematyki.

Słowa kluczowe

*Zabójstwo, typ uprzywilejowany zabójstwa, zabójstwo w afekcie, dzieciobójstwo, zabójstwo eutanatyczne, obrona konieczna, odpowiedzialność kar-
na, Kodeks karny Ukrainy, ukraińskie prawo karne, polski Kodeks karny.*

1. Wprowadzenie

W części pierwszej opracowania, opublikowanej w poprzednim numerze Prokuratury i Prawa, zostały przedstawione kwestie związane z unormowaniem przestępstwa zabójstwa w typie podstawowym oraz zabójstw kwalifikowanych w ukraińskim i polskim kodeksie karnym. Nie budzi wątpliwości, że natura zjawiska, jakim jest zabójstwo pozwala na wyodrębnianie jego różnych rodzajów. To z kolei przekłada się na rozwiązania legislacyjne, które, bazując na typie podstawowym przestępstwa zabójstwa, mogą podążać w dwóch możliwych kierunkach. Jednym

¹ Dr Piotr Poniatowski, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii Wydziału Prawa i Administracji UMCS w Lublinie, ORCID: 0000-0001-9712-0663.

² Dr Krzysztof Wala, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii Wydziału Prawa i Administracji UMCS w Lublinie, ORCID: 0000-0002-9773-3926.

z nich jest potrzeba uprzywilejowania sprawcy zabójstwa wynikająca – generalizując – ze spadku społecznej szkodliwości czynu. Choć każde umyślne godzenie w życie człowieka – a więc najwyższą wartość, będącą nośnikiem wszelkich innych praw człowieka – jest z zasady wysoce społecznie ujemne, to jednak są pewne sytuacje, w których pojawia się potrzeba łagodniejszego potraktowania sprawcy.

Rozważania zawarte w niniejszym artykule koncentrują się na ukazaniu kształtu normatywnego zabójstw uprzywilejowanych funkcjonujących w kodeksach karnych Ukrainy i Polski. Dla zarysowania szerszej perspektywy w zakresie odpowiedzialności karnej za zabójstwa w ukraińskim prawie karnym (na tle polskich regulacji) poczyniono także ogólne uwagi dotyczące podstawowych zasad odpowiedzialności karnej, m.in. odnoszące się do wieku odpowiedzialności karnej (w tym odpowiedzialności osób nieletnich), czy też form stadialnych.

2. Przestępstwo zabójstwa w afekcie

Stosownie do art. 116 k.k. Ukrainy³ zabójstwo umyślne popełnione w stanie silnego wzburzenia emocjonalnego z powodu znęcania się lub poniżenia czci i godności, a także w przypadku systematycznego charakteru takiego traktowania przez ofiarę, podlega karze ograniczenia wolności do lat 5 albo pozbawienia wolności na ten sam okres. Zważywszy na ustawowe zagrożenia karą czyn ten zalicza się do przestępstw mniejszej wagi (art. 12 ust. 4 k.k. Ukrainy). Należy zauważyć, że aktualne brzmienie tego przepisu zostało mu nadane mocą ustawy nowelizacyjnej z 2017 r., która weszła w życie z dniem 11 stycznia 2019 r.⁴ Pierwotnie przepis ten stanowił, że umyślne zabójstwo popełnione w stanie silnego wzburzenia emocjonalnego wynikającego z bezprawnej przemocy, systematycznego maltretowania lub ciężkiego znieważenia przez ofiarę, podlega karze ograniczenia wolności do lat 5 lub pozbawienia wolności na ten sam

³ Kodeks karny Ukrainy (Кримінальний кодекс України) z dnia 5 kwietnia 2001 r., Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25–26, ст. 131, tekst dostępny na stronie Rady Najwyższej Ukrainy: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

⁴ Ustawa z dnia 6 grudnia 2017 r. o zmianie kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego w celu wdrożenia postanowień Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Закон України – Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, Відомості Верховної Ради, 2018, № 5, ст. 34, tekst dostępny na stronie Rady Najwyższej Ukrainy: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>).

okres⁵. W ukraińskiej doktrynie prawa karnego wskazuje się, że zmiana ta ograniczyła zakres stosowania tego przepisu w kontekście umyślnych zabójstw, gdyż wyeliminowana została jedna z przesłanek wzburzenia jaką pierwotnie była bezprawna przemoc stosowana względem sprawcy ze strony ofiary zabójstwa⁶. Podnosi się, że wyraźne zawężenie warunków stosowania art. 116 k.k. Ukrainy może prowadzić do tego, że większość ludzi, którzy w stanie fizjologicznego afektu popełniają zabójstwo po prostu nie wchodzi w zakres tego artykułu, co z kolei oznacza, że nowe prawo pogarsza sytuację takich osób⁷. Zachowania niemieszczące się w ramach tego typu mogą być więc traktowane jako zabójstwa w typie podstawowym, co znacząco zmienia zakres odpowiedzialności karnej.

Istotną kwestią w zakresie możliwości kwalifikacji zdarzeń na podstawie art. 116 k.k. Ukrainy jest stan psychiki sprawcy w chwili popełnienia przez niego czynu. W doktrynie podkreśla się, że afekt charakteryzuje się dwiema cechami: 1) zamiar zawsze pojawia się nagle i jest natychmiast realizowany; 2) stan emocjonalny sprawcy cechuje się silnym wzburzeniem, które znacznie zmniejsza jego zdolność do rozpoznania znaczenia swojego czynu i pokierowania swoim postępowaniem⁸. Tym samym był omawianego typu zabójstwa zasada się na zmniejszonej (ale nie całkowicie wyłączonej) poczytalności sprawcy, którą to okoliczność ustawodawca uznał za uzasadniającą uprzywilejowanie sprawcy.

Należy także wskazać, że w ukraińskiej myśli prawniczej zwraca się uwagę, że rozwiązanie przyjęte w art. 116 k.k. Ukrainy ogranicza się do przypadków, w których źródłem afektu było zachowanie podjęte ze strony pokrzywdzonego zabójstwem, natomiast wątpliwości powstają w sytuacji, gdy silne wzburzenie emocjonalne wywołała inna osoba niż ofiara zabójstwa⁹. Słusznie zauważa się, że silne wzburzenie emocjo-

⁵ Na gruncie poprzednio obowiązującego stanu prawnego zob. szerzej: В. К. Грищук, Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща: юридичний аналіз складів злочинів, Хмельницький 2012, s. 231–267.

⁶ М. Саградян, Убивство у стані сильного душевного хвилювання, Підприємництво, господарство і право 2019, nr 5, s. 251.

⁷ Wypowiedź T. Lysko (Narodowy Uniwersytet Lotniczy w Kijowie) podczas Międzynarodowej Konferencji Naukowej pt. „Przestępstwo zabójstwa w polskim i ukraińskim prawie karnym”, zorganizowanej przez Pracowników Katedry Prawa Karnego i Kryminologii UMCS w Lublinie, która odbyła się w dniu 25 marca 2022 r. (dalej jako: Konferencja).

⁸ Wypowiedź T. Lysko podczas Konferencji oraz О. В. Авраменко, Стан сильного душевного хвилювання за кримінальним правом України, Львів 2009, s. 78.

⁹ В. К. Грищук, Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 244–245 oraz Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща: юридичний аналіз складів злочинів, Львів 2010, s. 161–162 (rozprawa doktor-

nalne, czymkolwiek byłoby spowodowane, prowadzi do osłabienia zdolności człowieka do rozpoznania znaczenia swojego czynu i zmniejsza możliwość kierowania swoim postępowaniem¹⁰. Jednakże – z uwagi na treść przepisu – zabójstwo „osoby trzeciej” nie może być kwalifikowane z art. 116, lecz z innych przepisów, w szczególności z art. 115 ust. 1, przy czym szczególny stan psychiczny sprawcy powinien być wzięty pod uwagę przy wymiarze kary jako okoliczność łagodząca¹¹. Warto na tym tle wspomnieć, że w doktrynie pojawił się postulat korekty art. 66 ust. 1 pkt 7 k.k. Ukrainy¹², tak aby objął on swym zakresem także zachowania osób trzecich¹³.

Zabójstwo w afekcie bardzo rzadko występuje w praktyce ukraińskiej. W latach 2004–2008 zarejestrowano¹⁴ w Ukrainie 143 takie zabójstwa, co stanowiło jedynie 0,9% wszystkich zabójstw w tym okresie. Z kolei w latach 2013–2019 odnotowano 46 zabójstw w afekcie (0,1% wszystkich zabójstw, 12,6% wszystkich zabójstw uprzywilejowanych)¹⁵.

ska, <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/222/1/makovetcka%20dus.pdf>, dostęp: 8 kwietnia 2022 r.).

¹⁰ В. М. Бурдін, Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сильного душевного хвилювання, Львів 2006, s. 155.

¹¹ Zob. В. К. Грищук, Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 245; Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 162, a także М. Саградян, Убивство у стані..., s. 253. Warto na marginesie wspomnieć, że w literaturze ukraińskiej zwraca się uwagę na błędne zachowania niektórych sądów, które, rozpatrując sprawę o przestępstwo z art. 116 k.k. Ukrainy, uwzględniają wystąpienie silnego wzburzenia podwójnie – przy kwalifikacji prawnej czynu oraz przy wymiarze kary – zob. О. В. Авраменко, Врахування стану сильного душевного хвилювання при призначенні покарання, Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична 2009, nr 1, s. 8–9.

¹² Przepis ten określa jedną z ogólnych okoliczności łagodzących odpowiedzialność karną. Chodzi o przypadki popełnienia przestępstwa w stanie silnego wzburzenia emocjonalnego z powodu znęcania się lub poniżenia czci i godności, a także w przypadku systematycznego charakteru takiego traktowania przez ofiarę.

¹³ О. В. Авраменко. Стан сильного..., s. 125 i 183.

¹⁴ Pojęcie „przestępstwo zarejestrowane” można w uproszczeniu porównać do stosowanego w Polsce terminu „przestępstwo stwierdzone”. Procedura rejestracji przestępstw jest obecnie określona w postanowieniu Prokuratora Generalnego z dnia 30 czerwca 2020 r. Nr 298 w sprawie Jednolitego rejestru postępowań przygotowawczych, trybu jego tworzenia i prowadzenia (Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення. tekst dostępny na stronie Rady Najwyższej Ukrainy: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#n7>).

¹⁵ О. Л. Старко, Особливості кількісно-якісних вимірів умисних вбивств в Україні за період 1992–2019 рр., Юридичний науковий електронний журнал 2020, nr 4, s. 276.

Odpowiednikiem omawianego rozwiązania na gruncie polskiego Kodeksu karnego jest art. 148 § 4 k.k.¹⁶ Zgodnie z tym przepisem, kto zabił człowieka pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. Polski ustawodawca tym samym szerzej zakreśla możliwość stosowania tego przepisu niż jest to na gruncie ukraińskiego k.k. Nie wskazuje się bowiem w art. 148 § 4 k.k. na możliwe przyczyny silnego wzburzenia, wymagając jedynie, aby afekt był usprawiedliwiony okolicznościami leżącymi u jego źródła. Nie budzi wątpliwości, że wskazany typ zabójstwa ma charakter umyślny. Należy jednak zwrócić uwagę na interesujący pogląd prezentowany przez M. Budyn-Kulik¹⁷. Autorka ta jest zdania, iż przypisywanie sprawcy działającemu w stanie silnego wzburzenia umyślności stanowi nieporozumienie. Ustawodawca uznał znamię działania pod wpływem silnego wzburzenia (usprawiedliwionego okolicznościami) za znamię uprzywilejowujące, tworząc umyślny typ przestępstwa zabójstwa, nie przewidział zaś w tym przypadku klauzuli nieumyślności. Tymczasem, jak podnosi dalej Autorka, stan silnego wzburzenia bardziej odpowiada takiemu nastawieniu sprawcy do czynu, jaki jest charakterystyczny właśnie dla nieumyślności. Wpływ silnego wzburzenia na sferę intelektualną sprawia, że sprawca nie myśli racjonalnie, nie jest do końca świadomy, co czyni, a nawet – że w ogóle coś czyni. Nierzadko zdarza się bowiem, że dopiero po opadnięciu afektu, sprawca z zaskoczeniem zauważa skutki swego zachowania i nie potrafi zrozumieć, co się stało. Autorka podkreśla, że przypisanie w takiej sytuacji zamiaru stanowi fikcję prawną.

3. Przestępstwo dzieciobójstwa

Zgodnie z art. 117 k.k. Ukrainy umyślne zabójstwo nowonarodzonego dziecka przez jego matkę podczas porodu lub bezpośrednio po nim, podlega karze ograniczenia wolności do lat 5 albo karze pozbawienia wolności na ten sam okres¹⁸. W ukraińskiej doktrynie podkreśla się, że głównym powodem uprzywilejowania takiego zabójstwa jest szczególny stan psychiczny i fizyczny kobiety podczas porodu lub bezpośrednio po nim,

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 1138, ze zm.

¹⁷ Zob. M. Budyn-Kulik, Czy uprzywilejowany typ zabójstwa pod wpływem silnego wzburzenia jest potrzebny?, (w:) J. Brzezińska, J. Giezek (red.), *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, Warszawa 2017, s. 310–311.

¹⁸ Na temat tego przestępstwa zob. szerzej: В. К. Грищук, Н. Є. Маковецька, *Умисні вбивства...*, s. 268–285.

który osłabia jej zdolność do kontrolowania swojego zachowania¹⁹. Określając, że zabójstwo noworodka ma nastąpić w czasie porodu lub bezpośrednio po porodzie, prawodawca ukraiński ogranicza popełnienie tego przestępstwa do niedługiego okresu, który jest ustalany indywidualnie dla każdego przypadku. W ukraińskiej doktrynie podnosi się, że ochrona dziecka na gruncie art. 117 rozpoczyna się wraz z początkiem porodu fizjologicznego (nie ma znaczenia, że dziecko, które się rodzi nie rozpoczęło jeszcze samodzielnego życia pozamacicznego i nie jest oddzielone od ciała matki); zabicie dziecka przed tym momentem powinno być kwalifikowane jako aborcja, za którą matka nie ponosi odpowiedzialności karnej (zob. art. 134 k.k. Ukrainy)²⁰. Jeśli matka zabija swoje dziecko po porodzie, ale w czasie, kiedy nie można mówić o szczególnym stanie kobiecy wynikający z porodu, to nie ma podstaw do zastosowania art. 117 k.k. Ukrainy²¹. W takich przypadkach odpowiedzialność za zabójstwo opiera się na zasadach ogólnych²². Wskazuje się jednak, że występujące po porodzie zakłócenia czynności psychicznych (np. psychoza poporodowa) mogą prowadzić do wyłączenia albo ograniczenia poczytalności²³.

Omawiane przestępstwo może być popełnione przez działanie albo zaniechanie. Strona podmiotowa dzieciobójstwa charakteryzuje się umyślnością. Moment powzięcia zamiaru zabicia dziecka nie ma wpływu na kwalifikację prawną czynu. Artykuł 117 k.k. Ukrainy ma zastosowanie również wtedy, gdy taki zamiar pojawia się przed porodem, ale jest reali-

¹⁹ В. В. Сташис, (w:) В. Я. Тацій, В. П. Пшонка, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін (red.), Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар, Том 2, Особлива частина, Харків 2013, s. 47; О. В. Пономарчук, Кримінально-правова кваліфікація синдрому струсу немовляти за ст. 117 кк України (як умисного вбивства матір'ю новонародженої дитини), Форум права 2007, nr 3, s. 204–205, a także Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 163–164.

²⁰ В. В. Сташис, (w:) В. Я. Тацій, В. П. Пшонка, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін (red.), Кримінальний кодекс України..., s. 47, a także Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 164.

²¹ В. В. Сташис, (w:) В. Я. Тацій, В. П. Пшонка, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін (red.), Кримінальний кодекс України..., s. 47. Podkreśla się, że przy ustalaniu tej granicy czasowej należy brać pod uwagę przede wszystkim wskazania nauk medycznych, w których okres „po porodzie” rozciąga się na jeden dzień po zakończeniu akcji porodowej – Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 165.

²² Wejdzie więc w grę kwalifikacja z art. 115 ust. 1 lub 2 k.k. Ukrainy – zob. uchwała Plenum Sądy Najwyższego Ukrainy z dnia 7 lutego 2003 r. Nr 2 – O praktyce sądowej w sprawach o przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, pkt 21 (Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи; tekst dostępny na stronie Rady Najwyższej Ukrainy: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>; dalej jako: uchwała Plenum SN Ukrainy 2003).

²³ Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 165.

zowany w trakcie lub bezpośrednio po nim. Przestępstwo dzieciobójstwa ma charakter indywidualny, może być popełnione jedynie przez kobietę, która urodziła dziecko (niezależnie od tego, czy jest to matka genetyczna, czy zastępcza – surogatka)²⁴.

Przestępstwo dzieciobójstwa zostało stypizowane w polskim Kodeksie karnym częściowo odmiennie niż w k.k. Ukrainy²⁵. Po pierwsze, w art. 149 k.k. mówi się wyraźnie, że zabójstwo ma nastąpić pod wpływem przebiegu porodu, co w kodeksie ukraińskim jest zdaje się znamieniem dorozumianym²⁶. Ponadto polski k.k. ogranicza uprzywilejowujący czas zabójstwa do okresu porodu, natomiast art. 117 k.k. Ukrainy mówi również o okresie bezpośrednio po porodzie i używa na określenie pokrzywdzonego terminu nowonarodzone dziecko. W tym zakresie regulacja ukraińska przypomina bardziej pierwotną konstrukcję przestępstwa z art. 149 k.k. Różnice istnieją również w zakresie zagrożenia karnego. Art. 117 k.k. Ukrainy przewiduje alternatywnie karę ograniczenia wolności do lat 5 i karę pozbawienia wolności na ten sam okres²⁷, natomiast polski kodeks określa, że sprawcy podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 (pamiętać jednak trzeba o możliwościach, jakie daje art. 37a i art. 37b k.k.).

Dodać warto, że w latach 1993–2019 zauważyć można tendencję spadkową, jeśli chodzi o liczbę zarejestrowanych przestępstw dzieciobójstwa w Ukrainie²⁸. Od roku 1993 do 2003 odnotowywano średnio 30 przypadków rocznie. W latach 2004–2010 średnia ta wynosiła 18, a w latach 2013–2019 – 13 przypadków rocznie. W Polsce również w ostatnich trzydziestu latach tendencja w tym zakresie jest generalnie spadkowa.

²⁴ В. В. Сташис, (w:) В. Я. Тацій, В. П. Пшонка, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін (red.), Кримінальний кодекс України..., s. 47–48.

²⁵ Przypomnieć trzeba, że pierwotnie (do 16 sierpnia 1999 r.) art. 149 k.k. brzmiał: „Matka, która zabija noworodka pod wpływem silnego przeżycia związanego z przebiegiem porodu, znacznym zniekształceniem dziecka lub ze szczególnie trudną sytuacją osobistą, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Na temat tej zmiany zob. M. Mozgawa, M. Kulik, P. Poniatowski, K. Wala, Stan regulacji części szczególnej Kodeksu karnego, (w:) M. Mozgawa, P. Poniatowski, K. Wala (red.), Aktualne problemy i perspektywy prawa karnego, Warszawa 2022, s. 305–306.

²⁶ Przy czym w doktrynie ukraińskiej zwraca się uwagę na potrzebę uzupełnienia art. 117 k.k. o tego typu znamię podmiotowe – zob. О. В. Пономарчук, Кримінально-правова кваліфікація..., s. 204; Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 165–166, a także В. К. Грищук, Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 279.

²⁷ Warto zauważyć, że kary ograniczenia wolności nie stosuje się m.in. wobec sprawców niepełnoletnich (nie mylić z nieletnimi) oraz kobiet mających dziecko w wieku do 14 lat (art. 61 ust. 3 Ukrainy). Może się zdarzyć tak, że dzieciobójczyni będzie niepełnoletnia bądź też dopuści się usiłowania zabójstwa swojego dziecka. W takich wypadkach wyłączone będzie orzeczenie kary ograniczenia wolności.

²⁸ О. Л. Старко, Особливості..., s. 276.

W 1990 r. stwierdzono 50 przestępstw dzieciobójstwa, w roku 1995 – 42 przestępstwa, w roku 1999 – 31 przestępstw, w roku 2004 – 19 przestępstw, w roku 2009 – 10 przestępstw, w roku 2014 – 4 przestępstwa, w roku 2019 – 5 przestępstw, a w roku 2020 – 3 przestępstwa²⁹.

4. Zabójstwo w związku z przekroczeniem granic obrony koniecznej lub środków niezbędnych do zatrzymania osoby

Interesująca z punktu widzenia polskiego prawnika regulacja znajduje się w art. 118 k.k. Ukrainy. Zgodnie z tym przepisem umyślne zabójstwo popełnione w związku z przekroczeniem granic obrony koniecznej lub środków niezbędnych do zatrzymania osoby, która popełniła przestępstwo, podlega karze pracy poprawczej do lat 2, karze ograniczenia wolności do lat 3 albo karze pozbawienia wolności do lat 2³⁰. Jest to uprzywilejowany typ zabójstwa³¹. Znamieniem zmniejszającym karygodność czynu jest chęć obrony określonych dóbr prawnych przed społecznie niebezpiecznym zamachem, względnie chęć zatrzymania osoby, która popełniła przestępstwo. W literaturze podkreśla się, że w takich sytuacjach sprawca działa z reguły w stanie wzburzenia psychicznego wywołanego przestępczym zachowaniem ofiary, co pozbawia go zdolności do wystarczającej kontroli swoich działań³².

Obrona konieczna została uregulowana w art. 36 k.k. Ukrainy, natomiast instytucję zatrzymania osoby, która popełniła przestępstwo określono w art. 38. W myśl art. 36 ust. 1 k.k. Ukrainy przez obronę konieczną rozumie się czyn podjęty w celu ochrony prawnie gwarantowanych praw i interesów osoby broniącej się lub innej osoby, a także intere-

²⁹ Atlas przestępczości w Polsce 6, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, A. Siemaszko, P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, J. Klimczak, Warszawa 2021, s. 29–30, a także <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko/63417,Dzieciobojstwo-art-149.html> (dostęp: 8 kwietnia 2022 r.).

³⁰ Na temat tego przestępstwa zob. szerzej: H. M. Плисюк, Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця за кримінальним правом України, Львів 2011 (rozprawa doktorska, [http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/783/1/Плисюк Н. М. дис.pdf](http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/783/1/Плисюк%20Н.%20М.%20дис.pdf), dostęp: 8 kwietnia 2022 r.) oraz В. К. Грищук, Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 285–310.

³¹ Zob. Y. Baulin, N. Lashchuk, O. Bronevytska, T. Sozanskyy, Obrona konieczna jako okoliczność wyłączająca bezprawność w prawie karnym Ukrainy, *Annales Universitatis Mariae-Curie Skłodowska Lublin-Polonia, Sectio G*, vol. LX, 2, 2013, s. 23.

³² В. В. Сташис, (w:) В. Я. Тацій, В. П. Пшонка, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін (red.), *Кримінальний кодекс України...*, s. 48.

su publicznego bądź interesu państwa przed społecznie niebezpiecznym zamachem, polegający na wyrządzeniu napastnikowi takiej szkody, jaka w danej sytuacji jest konieczna i wystarczająca do natychmiastowego zapobieżenia lub powstrzymania zamachu, o ile nie zostaną przekroczone granice obrony koniecznej. Z kolei zgodnie z art. 38 ust. 1 k.k. Ukrainy nie uważa się za przestępstwo działań pokrzywdzonego lub innych osób podejmowanych bezpośrednio po popełnieniu przestępstwa, mających na celu ujęcie sprawcy i doprowadzenie go do właściwych organów władzy publicznej, chyba że środki niezbędne do zatrzymania tej osoby zostały przekroczone. Przez przekroczenie granic obrony koniecznej rozumie się umyślne wyrządzenie napastnikowi ciężkiej szkody, która jest w sposób oczywisty niewspółmierna do niebezpieczeństwa zamachu lub okoliczności obrony (art. 36 ust. 3 k.k. Ukrainy)³³. Kodeks karny Ukrainy określa sytuacje, gdy sprawca nie ponosi odpowiedzialności za przekroczenie granic obrony koniecznej (art. 36 ust. 4) albo w ogóle jego zachowanie nie jest uznawane za takie przekroczenie (art. 36 ust. 5). Z kolei za przekroczenie środków niezbędnych do zatrzymania przestępcy uważa się umyślne wyrządzenie osobie popełniającej przestępstwo ciężkiej szkody, która jest w sposób oczywisty niewspółmierna do niebezpieczeństwa czynu, którego ta osoba się dopuściła, lub do okoliczności jej ujęcia (art. 38 ust. 2 k.k. Ukrainy)³⁴. Należy mieć na uwadze, że zarówno osoba odpierająca zamach, jak i osoba zatrzymująca sprawcę przestępstwa nie zawsze potrafi – z powodu silnego stresu emocjonalnego spowodowanego społecznie niebezpiecznym zamachem – dokładnie ocenić współmierność wyrządzanej szkody (polegającej w omawianych przypadkach na pozbawieniu życia napastnika lub osoby zatrzymywanej) do niebezpieczeństwa czynu ofiary lub okoliczności obrony bądź zatrzymania. Może to prowadzić do wyłączenia odpowiedzialności karnej za przekroczenie granic obrony koniecznej lub środków niezbędnych do zatrzymania osoby³⁵.

Pokrzywdzonym omawianym przestępstwem może być: 1) osoba dopuszczająca się społecznie niebezpiecznego zamachu; 2) osoba, która nie popełniła społecznie niebezpiecznego zamachu, lecz której działania

³³ Zob. też Y. Baulin, N. Lashchuk, O. Bronevytska, T. Sozanskyy, *Obrona konieczna...*, s. 20–21; H. Є. Маковецька, *Умисні вбивства...*, s. 170–171, a także uchwała Plenum SN Ukrainy 2003, pkt 24.

³⁴ Zob. też H. Є. Маковецька, *Умисні вбивства...*, s. 172–173.

³⁵ В. В. Сташис, (w:) В. Я. Тацій, В. П. Пшонка, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін (red.), *Кримінальний кодекс України...*, s. 50. W takiej sytuacji pojawia się też problem wzajemnej relacji art. 118 i art. 116 k.k. Ukrainy przewidującego przestępstwo zabójstwa w afekcie – zob. szerzej na ten temat: H. Є. Маковецька, *Умисні вбивства...*, s. 174–175.

zostały niewłaściwie ocenione (sytuacja obrony urojonej³⁶); 3) osoba, która popełniła przestępstwo i wobec której podejmowane są działania mające na celu zatrzymanie jej i doprowadzenie do właściwych władz³⁷.

Podkreśla się, że zabójstwo w związku z przekroczeniem granic obrony koniecznej lub środków niezbędnych do zatrzymania osoby, jeśli wyczerpuje jednocześnie znamiona typu kwalifikowanego z art. 115 ust. 2 k.k. Ukrainy, powinno być zakwalifikowane z art. 118³⁸. Natomiast nie podpada pod art. 118 spowodowanie śmierci za pomocą środków technicznych zastosowanych prewencyjnie, w celu odparcia przyszłego zamachu (np. pułapek rażących prądem), gdyż sprawca w takiej sytuacji w ogóle nie działa w warunkach obrony koniecznej, w związku z czym nie może przekroczyć jej granic³⁹.

Warto wskazać, że w latach 2004–2008 zarejestrowano 380 zabójstw zakwalifikowanych z art. 118 k.k. Ukrainy (w roku 2004 – 99, w 2005 – 87, w 2006 – 72, w 2007 – 70, a w 2008 – 52). Z kolei w okresie od 2013 do 2019 takich zabójstw odnotowano 225 (w roku 2013 – 37, w 2014 – 48, w 2015 – 38, w 2016 – 38, w 2017 – 19, w 2018 – 25, a w 2019 – 20)⁴⁰.

Odpowiedniki przestępstwa z art. 118 k.k. Ukrainy występują również w innych państwach, np. w ustawach karnych Azerbejdżanu (art. 123), Armenii (art. 107 i 108), Białorusi (art. 142 i 143), Gruzji (art. 113 i 114), Kazachstanu (art. 102 i 103), Rosji (art. 108), Uzbekistanu (art. 100 i 101) czy Łotwy (art. 121 i 122)⁴¹. Jak widać, jest to regulacja charakterystyczna dla prawodawstw państw byłego ZSRR. W polskim prawie nie

³⁶ Istota i konsekwencje urojonej obrony zostały opisane w art. 37 k.k. Ukrainy. Chodzić tu będzie o sytuację, w której osobie zadającej śmierć błędnie wydawało się, że ofiara dopuszcza się społecznie niebezpiecznego zamachu. Jeśli sprawca nie był i nie mógł być świadomy swojego błędnego wyobrażenia, lecz przekroczył granice dopuszczone przy odpięciu rzeczywistego zamachu, to podlega odpowiedzialności karnej za swoje zachowanie (art. 37 ust. 3 k.k. Ukrainy). Kwestia, czy dana osoba rzeczywiście miała podstawy do błędnego przekonania o istnieniu zamachu jest ustalana z uwzględnieniem okoliczności konkretnej sprawy – zob. Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 169.

³⁷ Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 169 oraz В. В. Сташис, (w:) В. Я. Тацій, В. П. Пшонка, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін (red.), Кримінальний кодекс України..., s. 49.

³⁸ В. В. Сташис, (w:) В. Я. Тацій, В. П. Пшонка, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін (red.), Кримінальний кодекс України..., s. 50 oraz Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 175.

³⁹ В. В. Сташис, (w:) В. Я. Тацій, В. П. Пшонка, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін (red.), Кримінальний кодекс України..., s. 50. Na temat oceny prawnej stosowania obronnych zabezpieczeń technicznych zob. Y. Baulin, N. Lashchuk, O. Broņevytska, T. Sozansky, Obrona konieczna..., s. 23–25.

⁴⁰ О. Л. Старко, Особливості..., s. 276.

⁴¹ Wypowiedź M. Mozgowa podczas Konferencji oraz badania własne.

ma odpowiednika analizowanego typu czynu zabronionego. Przekroczenie granic obrony koniecznej może nieść za sobą różne konsekwencje. Po pierwsze, sąd może zastosować wobec sprawcy nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia (art. 25 § 2 k.k.). Ponadto, w określonych sytuacjach, sprawca nie będzie podlegał karze za zabójstwo popełnione w związku z przekroczeniem granic wskazanego kontratypu. Stanie się tak wtedy, gdy broniący się przekroczy granice obrony koniecznej pod wpływem strachu lub wzburzenia usprawiedliwionych okolicznościami zamachu (art. 25 § 3 k.k.) lub odpierając zamach polegający na wdarciu się do mieszkania, lokalu, domu albo na przylegający do nich ogrodzony teren lub odpierając zamach poprzedzony wdarciem się do tych miejsc, chyba że przekroczenie granic obrony koniecznej było rażące (art. 25 § 2a k.k.). Jak słusznie zauważa M. Mozgawa zarówno w przypadku, o którym mowa w art. 25 § 2a k.k., jak i w przypadku z art. 25 § 3 k.k., pomimo że sprawca nie podlega karze, nie oznacza to, że będzie on wolny od odpowiedzialności cywilnej (która to może być nawet dotkliwsza od ewentualnej odpowiedzialności karnej – np. konieczność zapłacenia wysokiego odszkodowania czy przyznanie poszkodowanemu renty), gdyż na tle prawa cywilnego przekroczenie granic obrony koniecznej jest czynem bezprawnym⁴². Odniesić należy się również do prawnokarnych skutków zabójstwa popełnionego w związku z ujęciem sprawcy przestępstwa. Zgodnie z art. 243 § 1 k.p.k.⁴³ każdy ma prawo ująć osobę na gorącym uczynku przestępstwa lub w pościgu podjętym bezpośrednio po popełnieniu przestępstwa, jeżeli zachodzi obawa ukrycia się tej osoby lub nie można ustalić jej tożsamości. Z uwagi na to, że w polskim prawie brak jest odpowiednika art. 118 k.k. Ukrainy, ani regulacji dotyczących przekroczenia środków niezbędnych do zatrzymania sprawcy przestępstwa, analogicznych do tych, które obowiązują w odniesieniu do przekroczenia granic obrony koniecznej, w przypadku, gdy osoba dokonująca ujęcia przestępcy na podstawie art. 243 § 1 k.p.k. spowoduje umyślnie śmierć zatrzymywanego, będzie odpowiadała za zabójstwo na zasadach ogólnych (w grę wejdzie zapewne art. 148 § 1 lub 4 k.k.), przy czym okoliczności zabójstwa i motywacja sprawcy (ujmowanie

⁴² M. Mozgawa, (w:) M. Mozgawa (red.), Kodeks karny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 25, teza 25. Autor ten trafnie podnosi, że rodzi się uzasadniona wątpliwość, czy tego typu powództwo pochodzące od sprawcy zamachu, który poniósł szkodę na skutek przekroczenia granic obrony koniecznej przez odpierającego zamach nie stanowiłoby (przynajmniej w części przypadków) nadużycia prawa podmiotowego (art. 5 Kodeksu cywilnego).

⁴³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 1375, ze zm.

sprawcy przestępstwa) powinny być oczywiście wzięte pod uwagę przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu oraz przy wymiarze kary.

5. Zabójstwo eutanatyczne

W ukraińskim prawie karnym brak jest odpowiednika art. 150 polskiego k.k. Nie oznacza to, że zabójstwo eutanatyczne nie jest w Ukrainie karalne. Konstytucja Ukrainy z dnia 28 czerwca 1996 r.⁴⁴ stanowi bowiem w art. 27, że: „Każdy człowiek ma niezbywalne prawo do życia. Nikt nie może być samowolnie pozbawiony życia. Obowiązkiem państwa jest ochrona życia ludzkiego. Każdy ma prawo do ochrony swojego życia i zdrowia oraz życia i zdrowia innych osób przed bezprawnymi zamachami”. Każde życie, nawet osoby ciężko chorej, podlega ochronie prawnej. W ukraińskiej doktrynie zostały sformułowane co najmniej cztery koncepcje dotyczące prawnokarnej oceny pozbawienia życia innej osoby na jej prośbę, pod wpływem współczucia i w celu skrócenia jej cierpienia: 1) pierwsza (większościowa) zakłada, że taki czyn może być kwalifikowany jako zabójstwo w typie podstawowym; 2) druga opiera się na założeniu, że taki czyn stanowi zabójstwo w typie podstawowym, lecz zachodzą w tym wypadku okoliczności umniejszające stopień winy; 3) według trzeciego ze stanowisk, takie okoliczności pozbawienia życia powinny być uznawane za okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną; 4) czwartym podejściem jest uznanie takich czynów za uprzywilejowaną postać zabójstwa, co prowadzi do wniosku o konieczności uzupełnienia k.k. Ukrainy o odpowiedni przepis statuujący tego rodzaju przestępstwo⁴⁵. Kwestia eutanazji może wiązać się z takimi typami przestępstw, jak: zabójstwo (art. 115 k.k. Ukrainy)⁴⁶, pomoc lub podżeganie do samobójstwa (art. 120 k.k. Ukrainy)⁴⁷ bądź niewy-

⁴⁴ Конституція України, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141, tekst dostępny na stronie Rady Najwyższej Ukrainy: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁴⁵ Zob. W. Nawrocki, M. Seńko, Ocena karnoprawna eutanazji na Ukrainie, (w:) M. Mozgawa (red.), Eutanazja, Warszawa 2015, s. 263–264 oraz H. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 180.

⁴⁶ Zob. szerzej: W. Nawrocki, M. Seńko, Ocena karnoprawna eutanazji..., s. 266–272.

⁴⁷ Samobójstwo i zamach samobójczy nie stanowi – tak samo jak w polskim prawie – przestępstwa zabójstwa. W art. 115 ust. 1 k.k. Ukrainy mówi się wyraźnie, że zabójstwo to umyślne bezprawne spowodowanie śmierci innej osoby. Dlatego też konieczne było wprowadzenie odrębnego typu przestępstwa doprowadzenia innej osoby do samobójstwa (tak jak uczyniono w art. 151 polskiego k.k.). Zgodnie z art. 120 ust. 1 *in fine* k.k. Ukrainy karze podlega podżeganie do samobójstwa i inne czyny przyczyniające się do popełnienia samobójstwa. Warto zauważyć, że obecne brzmienie art. 120 ust. 1 zosta-

konanie lub nienależyte wykonanie obowiązków zawodowych przez pracownika medycznego lub farmaceutycznego, które spowodowało ciężkie skutki dla pacjenta (art. 140 k.k. Ukrainy)⁴⁸.

Należy zauważyć, że organy procesowe rozpoznając sprawę o zabójstwo muszą ustalić okoliczności czynu i motywację sprawcy. Wynika to z art. 91 ust. 1 pkt 1 i 2 ukraińskiego kodeksu postępowania karnego⁴⁹. W postępowaniu karnym podlegają dowodzeniu m.in. następujące okoliczności: czas, miejsce, sposób i inne okoliczności popełnionego przestępstwa, a także stopień winy oskarżonego w popełnieniu przestępstwa, postać winy, motywacja sprawcy i cel popełnienia przestępstwa. Fakt wyrażenia żądania przez osobę pozbawianą życia oraz podjęcie się zabójstwa pod wpływem współczucia dla tej osoby powinny być więc ustalone w postępowaniu karnym i poczytane na korzyść sprawcy. Co prawda wspomniane czynniki nie znajdują się wśród okoliczności łagodzących wymiar kary wymienionych w art. 66 ust. 1 k.k. Ukrainy, ale zgodnie z art. 66 ust. 2 sąd, wymierzając karę, może uznać za łagodzące również okoliczności niewskazane w ustępie pierwszym niniejszego artykułu.

Należy zauważyć, że w literaturze ukraińskiej postuluje się odrębne uregulowanie przestępstwa zabójstwa eutanatycznego⁵⁰. Na koniec tej części rozważań warto podkreślić, że w Ukrainie zmieniono ostatnio przepisy dotyczące transplantacji narządów. Procedura stała się łatwiej-

to nadane ustawą z dnia 8 lutego 2018 r. o zmianie artykułu 120 Kodeksu karnego Ukrainy odnośnie do ustalenia odpowiedzialności karnej za pomoc w popełnieniu samobójstwa (Закон України – Про внесення зміни до статті 120 Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню самогубства, Відомості Верховної Ради, 2018, № 13, ст. 72, tekst dostępny na stronie Rady Najwyższej Ukrainy: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2292-19#n5>). Pierwotnie karze podlegało tylko doprowadzenie innej osoby do samobójstwa lub usiłowania samobójstwa przez znęcanie się, szantaż, przymus do czynów bezprawnych lub systematyczne poniżanie godności ludzkiej.

⁴⁸ Wypowiedź N. S e m c h u k (Narodowy Uniwersytet Lotniczy w Kijowie) podczas Konferencji.

⁴⁹ Kodeks postępowania karnego Ukrainy z dnia 13 kwietnia 2012 r. (Кримінальний процесуальний кодекс України, Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88, tekst dostępny na stronie Rady Najwyższej Ukrainy: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>).

⁵⁰ Л. І. Ш е х о в ц о в а, Питання про етаназію: «за» та «проти», Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки 2009, nr 2, s. 152–153; Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 185; В. К. Грищук, Н. Є. Маковецька, Умисні вбивства..., s. 322–323, a także W. N a w r o c k i, M. S e Ń k o, Ocena karna-prawna eutanazji..., s. 277.

sza, co zwiększa ryzyko nieuzasadnionej eutanazji w celu pozyskania narządów⁵¹.

6. Wybrane zasady odpowiedzialności karnej za przestępstwa zabójstwa w k.k. Ukrainy

Dla nieco szerszej perspektywy w zakresie odpowiedzialności karnej za zabójstwa na gruncie k.k. Ukrainy warto pokrótce wskazać na niektóre kwestie ogólne dotyczące zasad odpowiedzialności karnej. Należy zaznaczyć, że poniższe uwagi odnoszą się do omówionych w tej części typów uprzywilejowanych zabójstwa, jak i do przedstawionych w części I tego opracowania typów kwalifikowanych oraz typu podstawowego zabójstwa.

W pierwszym rzędzie należy odnieść się do problematyki związanej z wiekiem sprawcy. I tak, zgodnie z art. 22 ust. 1 k.k. Ukrainy odpowiedzialność karna rozpoczyna się w zasadzie z momentem ukończenia 16 roku życia. Niemniej na gruncie art. 22 ust. 2 przewiduje się możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej za czyny popełnione już po ukończeniu 14 roku życia, przy czym odnosi się to jedynie do przestępstw wymienionych w tym przepisie. Należy zaznaczyć, że nie każdy typ zabójstwa został zawarty w tym katalogu. Wymienia się w nim: umyślne zabójstwa określone w art. 115–117 k.k. oraz zamachy na życie określone w: art. 112, art. 348, art. 379, art. 400 oraz art. 443 k.k. Ukrainy. Zwraca więc uwagę fakt, że katalog ten nie obejmuje zabójstwa w związku z przekroczeniem granic obrony koniecznej (art. 118 k.k. Ukrainy), co może być podyktowane specyfiką tego rodzaju zachowań i ich, co do zasady, znacznie mniejszym stopniem społecznej szkodliwości czynu. Niemniej zaskakiwać może pominięcie we wspomnianym katalogu niektórych typów kwalifikowanych zabójstwa. Chodzi w tym miejscu o: zabójstwo dziennikarza (art. 348¹ k.k. Ukrainy), zabójstwo dowódcy lub innej osoby wykonującej obowiązki w zakresie służby wojskowej (art. 404 ust. 5 k.k. Ukrainy) oraz o zabójstwo połączone z okrutnym traktowaniem jeńców wojennych lub ludności cywilnej, deportacji ludności cywilnej w celu zaprzęgnięcia jej do pracy przymusowej, grabieży skarbów narodowych na okupowanych terytoriach, stosowaniu metod prowadzenia wojny zabronionych przez prawo międzynarodowe lub innym naruszeniu zasad prowadzenia wojny określonych w traktatach międzynaro-

⁵¹ Wypowiedź N. Semchuk (Narodowy Uniwersytet Lotniczy w Kijowie) podczas Konferencji.

dowych, ratyfikowanych przez Radę Najwyższą Ukrainy (art. 438 ust. 2 k.k. Ukrainy). O ile dwa ostatnie typy zabójstw, choć wysoce społecznie szkodliwe, to ze swej natury raczej nie są lub też nawet nie mogą być w praktyce popełniane przez tak młode osoby, o tyle pominięcie we wskazanym katalogu zabójstwa dziennikarza jest, jak się zdaje, swego rodzaju przeoczeniem ze strony ustawodawcy.

Warto w tym kontekście odnotować, że ukraiński k.k. przewiduje pewne ograniczenia w zakresie wymiaru kary wobec osób niepełnoletnich (rozdział XV części ogólnej k.k. Ukrainy)⁵². I tak, w przypadku, gdy niepełnoletni (chodzi w tym kontekście o osoby, które nie ukończyły w chwili popełnienia czynu zabronionego 18 lat, a więc nie tylko o osoby, które popełniły czyn zabroniony wymieniony w art. 22 ust. 2 k.k. Ukrainy pomiędzy 14 a 16 rokiem życia) popełnia szczególnie ciężkie przestępstwo polegające na umyślnym pozbawieniu życia innego człowieka kara pozbawienia wolności może zostać wymierzona maksymalnie do lat 15 (art. 102 ust. 3 pkt 5 k.k. Ukrainy). W praktyce chodzi tym samym o wszystkie typy kwalifikowane zabójstwa oraz o zabójstwo w typie podstawowym. W przypadku przestępstw mniejszej wagi (art. 12 ust. 4 k.k. Ukrainy) kara pozbawienia wolności nie może przekraczać w przypadku niepełnoletnich sprawców 4 lat pozbawienia wolności (art. 102 ust. 3 pkt 2 k.k. Ukrainy). Chodzić tu będzie o zabójstwo w afekcie oraz dzieciobójstwo, gdyż przestępstwo z art. 118 k.k. Ukrainy i tak jest zagrożone m.in. karą pozbawienia wolności do lat 2.

Dla porównania, na zasadach określonych w polskim Kodeksie karnym odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat (art. 10 § 1 k.k.). Niemniej w oparciu o art. 10 § 2 k.k. ustawodawca przewiduje możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej nieletniego, który popełnił czyn zabroniony po ukończeniu 15 lat, gdy zostaną spełnione przesłanki wskazane w tym przepisie. Katalog przestępstw objętych taką możliwością zawiera zarówno typ podstawowy zabójstwa, jak i jego typy kwalifikowane określone w art. 148 § 2 oraz 3 k.k., a także zamach na życie Prezydenta RP⁵³. W przeciwieństwie do rozwiązań

⁵² Szerzej na temat odpowiedzialności niepełnoletnich na gruncie k.k. Ukrainy patrz w: M. Mozgawa, I. Khmaruk, Odpowiedzialność nieletnich w ukraińskim prawie karnym, *Studia Iuridica Lublinensia*, 2004, nr 3, s. 19–28.

⁵³ W ustawie z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, która została przekazana Prezydentowi RP do podpisu w dniu 17 listopada 2022 r. przewiduje się dodanie w art. 10 k.k. paragrafu 2a w następującym brzmieniu: „Nieletni, który po ukończeniu 14 lat, a przed ukończeniem 15 lat, dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 148 § 2 lub 3, może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego

ukraińskich nie przewiduje się możliwości skazania nieletniego sprawcy za typy uprzywilejowane zabójstwa (w tym zabójstwo w afekcie, dzieciobójstwo oraz niewystępujące w prawie karnym Ukrainy zabójstwo eutanatyczne). Poza tym katalog ten nie obejmuje także specyficznych typów zabójstw, jakimi są w polskim systemie prawnym ludobójstwo (art. 118 k.k.), czy też zabójstwo określonych kategorii osób z naruszeniem prawa międzynarodowego (art. 123 § 1 k.k.).

Również polski ustawodawca przewiduje pewne ograniczenia w zakresie wymiaru kary, przy czym odnoszą się one wyłącznie (z jednym

właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają oraz zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że stosowanie środków wychowawczych lub poprawczych nie jest w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego”. Uzasadniając tę propozycję projektodawcy wskazali, że: „Nie ulega wątpliwości, że wśród sprawców zabójstw kwalifikowanych mogą znaleźć się nieletni, którzy popełnili je z rozeznanie, mogli zrozumieć znaczenie swojego czynu oraz pokierować swoim postępowaniem, a więc należy uznać ich za zdolnych do ponoszenia winy. Wskazuje się, że w populacji osób, które ukończyły 14 lat, a nie ukończyły 15 lat, mogą znajdować się osoby, które osiągnęły taki poziom rozwoju psychospołecznego, że posiadają rozeznanie co do popełnionego czynu zabójstwa, i dlatego mogą być pociągnięte za to do odpowiedzialności karnej (...). Każda osoba, której rozwój psychospołeczny na to pozwala, powinna ponosić odpowiedzialność karłą. Zadaniem ustawodawcy jest określenie pewnego wieku minimalnego, z ukończeniem którego można rozważać ponoszenie przez sprawcę odpowiedzialności. Jest to arbitralna decyzja ustawodawcy, podobnie jak z ustaleniem wieku pełnoletności. Ustanowienie granicy nie oznacza wcale, że dopuszczona zostanie odpowiedzialność osób, które są niedojrzałe społecznie i psychospołecznie do ponoszenia takiej odpowiedzialności. Projekt przewiduje bowiem, że od ustalonej granicy sprawca będzie mógł ponosić odpowiedzialność tylko wtedy, gdy jego rozwój psychospołeczny będzie na to pozwalał. Projekt umożliwia pociągnięcie do odpowiedzialności karnej wyłącznie niektórych z takich sprawców, nakazując zbadać charakter czynu oraz właściwości osobiste sprawcy w sposób szczególny, i umożliwia skazanie wyłącznie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają. Ponadto projekt art. 10 § 2a k.k. przewiduje bardziej restryktywne przesłanki zastosowania niż art. 10 § 2 k.k. Jako warunek konieczny zastosowania art. 10 § 2a k.k. uznaje się uzasadnione przypuszczenie, że stosowanie środków wychowawczych lub poprawczych nie jest w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego. Natomiast obowiązujący art. 10 § 2 k.k. takiego warunku nie przewiduje, co oznacza, że art. 10 § 2 k.k. można zastosować nawet, jeżeli stosowanie środków wychowawczych lub poprawczych jest w stanie zapewnić resocjalizację nieletniego. Natomiast w takim przypadku art. 10 § 2a k.k. zastosować nie będzie można, co stanowi znaczne ograniczenie, zapewniające stosowanie tego przepisu wyłącznie jako *ultima ratio*, z uwzględnieniem szczególnej negatywnej prognozy kryminologicznej” (Sejm RP IX kadencji, druk nr 2024, s. 7–8 uzasadnienia, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/%24File/2024.pdf>, dostęp: 20 listopada 2022 r.).

wyjątkiem⁵⁴) do osób nieletnich, a więc sprawców, którzy w czasie popełnienia czynu zabronionego wymienionego w art. 10 § 2 k.k. nie mieli ukończonego 17 roku życia⁵⁵.

Porównując zakres odpowiedzialności karnej nieletnich lub niepełnoletnich w odniesieniu do typów zabójstw można zauważyć, że rozwiązania ukraińskie są z jednej strony bardziej restrykcyjne, a to choćby z tego powodu, że istnieje możliwość skazania sprawcy (za większość typów zabójstw) już wtedy, gdy miał on skończone 14 lat w czasie czynu. Z drugiej strony rozwiązanie polskie jest surowsze w zakresie wymiaru kary wobec nieletnich. O ile bowiem zarówno w Ukrainie, jak i w Polsce nie ma możliwości stosowania kary dożywotniego pozbawienia wolności wobec osób, które nie ukończyły w czasie czynu 18 roku życia, o tyle na gruncie rozwiązań polskich możliwe jest wymierzenie osobom nieletnim (a także sprawcom przestępstw, którzy popełniają je w wieku 17–18 lat) kary 25 lat pozbawienia wolności (za typy zabójstw wymienione w art. 10 § 2 k.k.)⁵⁶. W Ukrainie nie ma natomiast takiej możliwości, a to ze względu na brak w prawie karnym ukraińskim odrębnej kary 25 lat pozbawienia wolności⁵⁷.

Warto także odnieść się do kwestii form stadialnych popełnienia przestępstwa⁵⁸. Na szczególną uwagę zasługuje kwestia penalizacji przygo-

⁵⁴ Zgodnie z art. 54 § 2 k.k. wobec sprawcy, który w czasie popełnienia przestępstwa nie ukończył 18 lat (a więc nie tylko nieletniego), nie orzeka się kary dożywotniego pozbawienia wolności.

⁵⁵ Stosownie do art. 10 § 3 k.k. orzeczona w takich wypadkach kara nie może przekroczyć dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo; sąd może zastosować także nadzwyczajne złagodzenie kary. Wspomniana ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw nadaje nowe brzmienie temu przepisowi („W wypadku określonym w § 2 orzeczona kara nie może przekroczyć dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo, które nie jest zagrożone karą dożywotniego pozbawienia wolności. W wypadkach określonych w § 2 i 2a sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary”).

⁵⁶ Jeśli nowelizacja k.k. z dnia 7 lipca 2022 r. wejdzie w życie, to możliwe będzie orzeczenie wobec nieletnich sprawców zabójstw stypizowanych w art. 148 § 1–3 k.k. kary 30 lat pozbawienia wolności.

⁵⁷ Kara 25 lat pozbawienia wolności na gruncie ukraińskiego k.k. może być wymierzona przy wyroku łącznym (art. 71 ust. 2 k.k. Ukrainy) oraz jako minimalna kara przy zamianie orzeczonej kary dożywotniego pozbawienia wolności w drodze aktu łaski Prezydenta Ukrainy (art. 87 ust. 2 k.k. Ukrainy). Szerzej na temat systemu kar w prawie karnym Ukrainy patrz w: K. Litwin, Ł. Rachtań, Ukraińskie kary w prawie karnym w przekładzie na język polski, *Comparative Legilinguistics* 2012, vol. 9, s. 41–52.

⁵⁸ Szerzej na temat form stadialnych w prawie karnym Ukrainy patrz w: W. Burdın, *Etapy popełnienia przestępstwa w ukraińskiej doktrynie prawa karnego: pojęcie i rodzaje*, *Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze* 2012, nr 3, s. 217–226.

towania⁵⁹. Jest bowiem tak, że w ukraińskim prawie karnym ta forma stadialna jest karalna w przypadku wszystkich przestępstw, które są zagrożone karą pozbawienia wolności powyżej dwóch lat (art. 14 ust. 2 k.k. Ukrainy)⁶⁰. Tym samym tak w przypadku zabójstwa w typie podstawowym, jak i w typach kwalifikowanych ten etap realizacji zamiaru pozbawienia życia drugiej osoby jest penalizowany. W przypadku zaś zabójstw uprzywilejowanych (zabójstwo w afekcie, dzieciobójstwo, zabójstwo w związku z przekroczeniem granic obrony koniecznej lub środków niezbędnych do zatrzymania osoby, która popełniła przestępstwo), ze względu na ich specyfikę przygotowanie nie może mieć miejsca (w tym ostatnim wypadku także z uwagi na ustawowe zagrożenie karą). Inaczej jest na gruncie polskiego prawa karnego. Przygotowanie jest karalne tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi. W przypadku typu podstawowego zabójstwa, ani w przypadku typów kwalifikowanych, jak i uprzywilejowanych ustawodawca nie wprowadził klauzuli karalności czynności przygotowawczych. Taka klauzula nie występuje także w odniesieniu do zamachu na życie Prezydenta RP. Stosowne klauzule w tym zakresie wprowadzone zostały jedynie w odniesieniu do zabójstw związanych z przestępstwami wojennymi oraz przeciwko pokojowi, ludzkości (art. 118 § 1, art. 118a § 1 pkt 1, art. 123 § 1 w zw. z art. 126c k.k.). Należy jednak zauważyć, że we wspomnianej ustawie z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw przewiduje się wprowadzenie w art. 148 paragrafu 5 w brzmieniu: „Kto czyni przygotowania do przestępstwa określonego w § 1, 2 lub 3, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 15”⁶¹.

⁵⁹ Zgodnie z art. 14 ust. 1 k.k. Ukrainy przygotowaniem do popełnienia przestępstwa jest poszukiwanie lub adaptacja środków lub narzędzi, poszukiwanie współników lub wchodzenie w porozumienie z inną osobą w celu popełnienia przestępstwa, usuwanie przeszkód, a także inne umyślne tworzenie warunków do popełnienia przestępstwa.

⁶⁰ Szerzej na temat instytucji przygotowania na gruncie ukraińskiego prawa karnego patrz w: I. V a k u l a, Przygotowanie do przestępstwa w prawie karnym Ukrainy i Polski (analiza porównawcza), *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2016, z. 4, s. 147–161.

⁶¹ W uzasadnieniu projektu ustawy wskazano, że: „Wśród ogółu typów przestępstw stypizowanych w Kodeksie karnym ustawodawca jedynie w kilkunastu wypadkach przewidział karalność stadium przygotowania. W tym kontekście nie można aprobować tego, że aktualnie ustawa karna nie przewiduje karalności przygotowania do zabójstwa z art. 148 k.k., przestępstwa zagrożonego najsurowszą karą spośród tych skierowanych przeciwko życiu i zdrowiu. W praktyce zaś można podejmować, i niejednokrotnie ma to miejsce, wiele czynności, które wyczerpują znamiona przygotowania z art. 16 § 1 k.k., a jednocześnie pozostają irrelewantne prawnokarnie, jak np. wejście w porozumienie z przyszłym współsprawcą albo pomocnikiem. Są to zachowania wysoce społecznie

Warto także wspomnieć, że karę za przygotowanie w ukraińskim prawie karnym wymierza się na podstawie sankcji przewidzianej za dane przestępstwo (art. 16 k.k. Ukrainy), natomiast w przypadku karalnego przygotowania na gruncie polskiego prawa karnego sankcje te są odmienne (znacznie niższe) od tych przewidzianych za dokonanie (i usiłowanie). Niemniej wymiar kary za przygotowanie w prawie karnym Ukrainy jest limitowany. I tak, na podstawie art. 68 ust. 2 k.k. Ukrainy, kara nie może przekraczać połowy górnej granicy ustawowego zagrożenia za przypisane sprawcy przestępstwo. Co do zasady za czynności przygotowawcze nie orzeka się kary dożywotniego pozbawienia wolności, choć są od tego wyjątki określone w art. 68 ust. 4 k.k. Ukrainy. Wśród tych wyjątków znajdują się także niektóre wcześniej omawiane typy kwalifikowane przestępstwa zabójstwa (art. 112, art. 438 ust. 2 oraz art. 443 k.k. Ukrainy).

Mówiąc o ograniczeniach w zakresie wymiaru kary za formy stadialne należy także odnieść się do kwestii karalności usiłowania na gruncie

szkodliwie i z punktu widzenia aksjologii systemu prawa karnego materialnego wymagają kryminalizacji. (...) Projekt likwiduje więc niespójności aksjologiczne, gdyż nie sposób uzasadnić, dlaczego k.k. nie przewiduje karalności przygotowania do zbrodni zabójstwa, a taką karalność zakłada w przypadku przygotowania do czynów o niższym stopniu abstrakcyjnego bezprawia – tylko zagrażających dobrom osobistym. (...) Niezasadne wydają się argumenty podnoszone w literaturze, wskazujące na trudności w udowodnieniu zamiaru w przypadku przygotowania do zbrodni zabójstwa, gdyż może się ono nie różnić przedmiotowo od zwykłych czynności dnia codziennego, co miałoby przemawiać przeciwko wprowadzeniu karalności przygotowania do tego przestępstwa. Podkreślić należy, że identyczne trudności mogą występować w przypadku udowodnienia przygotowania do każdego przestępstwa, nawet tego, do którego przygotowanie jest karalne w obecnym stanie prawnym. Nie są więc to argumenty, które można podzielić. Warto również zaznaczyć, że od czasu uchwalenia Kodeksu karnego z 1997 r. zwiększyły się możliwości ujawniania przestępstw. Obecnie istnieje szereg dowodów, które mogą wskazać na istnienie takiego zamiaru osoby przygotowującej zbrodnię zabójstwa (np. podsłuchy, monitoring, lokalizacja GPS w telefonie komórkowym), jak również rozwinęła się współpraca międzynarodowa między organami ścigania. Ponadto taki zamiar będzie można udowodnić również na podstawie zeznań świadków, w tym tzw. małych świadków koronnych” (Sejm RP IX kadencji, druk nr 2024, s. 55–58 uzasadnienia). Propozycja wprowadzenia penalizacji przygotowania do zabójstwa została zawarta już w ustawie z dnia 13 czerwca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, której niekonstytucyjność stwierdził Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 14 lipca 2020 r. (Kp 1/19, OTK ZU 2020, nr A, poz. 36). Spotkała się z aprobatą w doktrynie – zob. R. K o k o t, Penalizacja przygotowania zabójstwa w nowelizacji kodeksu karnego z 13 czerwca 2019 roku, *Przegląd Prawa i Administracji* CXX/2, 2020, s. 123; A. G o r c z o w s k a, Problem karalności przygotowania do zabójstwa, *Zeszyty Prawnicze* 2020, nr 2, s. 116, a także D. B e k, Karalność przygotowania do zabójstwa człowieka, *Krytyka Prawa* 2020, nr 4, s. 47. Ta ostatnia autorka zaproponowała jednak ograniczenie karalności przygotowania do zabójstwa do wejścia w porozumienie z inną osobą.

ukraińskiego prawa karnego⁶². Zgodnie z art. 68 ust. 3 k.k. Ukrainy kara za usiłowanie nie może przekroczyć 2/3 górnej granicy ustawowego zagrożenia za przypisane sprawcy przestępstwo. Poczyniona wcześniej uwaga dotycząca możliwości wymierzania kary dożywotniego pozbawienia wolności w przypadku przygotowania odnosi się także do kwestii odpowiedzialności za usiłowanie (art. 68 ust. 4 k.k. Ukrainy).

Z problemem odpowiedzialności za zabójstwo wiążą się w pewnym zakresie regulacje prawne, które zostały wprowadzone w Ukrainie w związku z agresją dokonaną na jej terytorium przez Federację Rosyjską. W dniu 3 marca 2022 r. przyjęto ustawę o zapewnieniu udziału ludności cywilnej w obronie Ukrainy⁶³. Zgodnie z art. 1 tego aktu prawnego w czasie stanu wojennego obywatele Ukrainy, a także cudzoziemcy i bezpaństwowcy legalnie przebywający na terytorium Ukrainy („osoby cywilne”), mogą uczestniczyć w odpieraniu i powstrzymywaniu agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej lub innych państw, w tym pozyskiwać broń palną i amunicję zgodnie z procedurą i wymogami ustalonymi przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Ukrainy. Obywatele Ukrainy mogą brać udział w odpieraniu i powstrzymywaniu agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej lub innych państw przy użyciu własnej broni palnej, którą otrzymali w prezencie, broni sportowej, broni myśliwskiej, strzelb lub broni kombinowanej oraz amunicji do nich (art. 4 ustawy). W myśl art. 5 wskazanego aktu prawnego osoby cywilne nie ponoszą odpowiedzialności za użycie broni palnej przeciwko osobom dokonującym agresji zbrojnej przeciwko Ukrainie, jeżeli broń została użyta na podstawie i w sposób określony w art. 1 i art. 4 ustawy⁶⁴. Jednocześnie omawianą ustawą dodano do rozdziału II Postanowień końcowych i przejściowych k.k. Ukrainy ustęp 22 w brzmieniu: „Osoby cywilne nie ponoszą odpowiedzialności karnej za użycie broni palnej przeciwko osobom dokonującym agresji zbrojnej przeciwko Ukrainie, jeżeli broń została użyta zgodnie z wymogami okre-

⁶² Szerzej na temat usiłowania na gruncie ukraińskiego prawa karnego patrz w: B. T e l e - f a n k o, N. P a r a s y u k, O. A v r a m e n k o, S. D i a c h u k, Stadialne formy popełnienia czynu zabronionego w prawie karnym Ukrainy, *Annales Universitatis Mariae-Curie Skłodowska Lublin-Polonia*, Sectio G, vol. LX, 2, 2013, s. 270–279.

⁶³ Закон України – Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України, Голос України від 06.03.2022, № 47, tekst dostępny na stronie Rady Najwyższej Ukrainy: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>). Ustawa ta weszła w życie w dniu 7 marca 2022 r.

⁶⁴ Jednocześnie ustawą tą dodano do rozdziału II Postanowień końcowych i przejściowych k.k. Ukrainy ustęp 22 w brzmieniu: „Osoby cywilne nie ponoszą odpowiedzialności karnej za użycie broni palnej przeciwko osobom dokonującym agresji zbrojnej przeciwko Ukrainie, jeżeli broń została użyta zgodnie z wymogami określonymi w ustawie o zapewnieniu udziału ludności cywilnej w obronie Ukrainy”.

ślonymi w ustawie o zapewnieniu udziału ludności cywilnej w obronie Ukrainy”. Ustawa o zapewnieniu udziału ludności cywilnej w obronie Ukrainy ma zastosowanie do wszystkich osób, które otrzymały broń palną i amunicję w przypadku przewidzianym w art. 1 tej ustawy, niezależnie od daty ich wydania i obowiązuje w czasie stanu wojennego oraz 10 dni po jego ustaniu lub zniesieniu (art. 6 ust. 2). Rozwiązania przyjęte w analizowanej ustawie mogą budzić wątpliwości. Powstaje pytanie, czy przypadki zabójstw żołnierzy agresora, które nie podlegają pod ten akt prawny (np. zabójstwo dokonane przy pomocy broni białej lub nielegalnie posiadanej broni palnej) mogłyby być usprawiedliwione na gruncie instytucji wyłączających przestępność czynu uregulowanych w k.k. Ukrainy.

Należy dodać, że ustawą z dnia 15 marca 2022 r. o zmianie Kodeksu karnego Ukrainy i innych aktów ustawodawczych Ukrainy dotyczących określenia okoliczności wyłączających bezprawność karną czynu i zapewnienia immunitetu bojowego w warunkach stanu wojennego⁶⁵ dodano do k.k. Ukrainy art. 43¹, który określa nowy rodzaj okoliczności wyłączającej odpowiedzialność karną. Zgodnie ustępem 1 tego artykułu nie stanowi przestępstwa czyn (działanie lub zaniechanie) popełniony w czasie stanu wojennego lub konfliktu zbrojnego, którego celem jest odparcie i powstrzymanie agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej lub innego państwa, jeżeli wyrządza on szkodę na życiu lub zdrowiu osoby, która dopuszcza się takiej agresji lub godzi w interesy organów ochrony porządku publicznego, pod warunkiem, że nie użyto tortur lub środków walki zakazanych przez prawo międzynarodowe lub nie dopuszczono się innych naruszeń praw i zwyczajów wojennych przewidzianych w traktatach międzynarodowych zatwierdzonych przez Radę Najwyższą Ukrainy. Prawo do obrony Ukrainy przysługuje niezależnie od możliwości uniknięcia konfliktu, wyrządzenia szkody lub zwrócenia się o pomoc do innych osób, organów władzy publicznej bądź Sił Zbrojnych Ukrainy (art. 43¹ ust. 2). Użycie broni (uzbrojenia), amunicji lub materiałów wybuchowych wobec osoby, która dopuszcza się zbrojnej agresji przeciwko Ukrainie, a także pozostające w związku z tym uszkodzenie lub zniszczenie mienia nie pociągają za sobą odpowiedzialności karnej (art. 43¹ ust. 3). Należy jednak zauważyć, że ta specyficzna okoliczność wyłączająca przestępność czy-

⁶⁵ Закон України – Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану, Голос України від 20.03.2022, № 61, tekst dostępny na stronie Rady Najwyższej Ukrainy: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text>. Ustawa ta weszła w życie w dniu 22 marca 2022 r.

nu ma swoje granice. W myśl art. 43¹ ust. 4 k.k. Ukrainy nie będzie uważany za wypełnienie obowiązku obrony Ojczyzny, niezależności i integralności terytorialnej Ukrainy czyn (działanie lub zaniechanie) ukierunkowany na odparcie i powstrzymanie agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej lub innego państwa, który w sposób oczywisty był niewspółmierny do niebezpieczeństwa agresji lub okoliczności odpierania i powstrzymywania agresji oraz nie był konieczny do osiągnięcia ważnego społecznie użytecznego celu w konkretnej sytuacji i stwarzał zagrożenie dla życia innych ludzi lub zagrożenie katastrofy ekologicznej lub wystąpienia innych nadzwyczajnych poważnych wydarzeń.

7. Uwagi końcowe

Istota przestępstwa zabójstwa powoduje, że jego unormowanie w zakresie typu podstawowego jest z reguły zbliżone w poszczególnych systemach prawnych. Różnice natomiast dość często odnoszą się do kształtu typów zmodyfikowanych przestępstwa zabójstwa.

Odnosząc się do typów uprzywilejowanych przestępstwa zabójstwa, wskazać trzeba, że oba kodeksy karne przewidują taką samą ich liczbę, tj. 3 tego rodzaju typy. Zarówno w Ukrainie, jak i w Polsce odrębnie unormowane zostało zabójstwo w afekcie oraz dzieciobójstwo, niemniej jak wskazano we wcześniejszych uwagach regulacje te różnią się od siebie, co pokazuje jak duże możliwości modyfikacyjne w zakresie legislacyjnym daje zjawisko zabójstwa. Można sądzić, że stan psychiki sprawcy determinowany sytuacją, w której się znajduje może mieć znaczenie dla oceny karnoprawnej jego zachowania. Emanacją tego twierdzenia są właśnie konstrukcje normatywne istniejące w kodeksach karnych Ukrainy oraz Polski odnoszące się do zabójstwa w afekcie oraz dzieciobójstwa. Brak możliwości pełnej oceny zdarzenia wynikający, czy to z afektu, czy z wpływu porodu na psychikę kobiety rodzącej jest okolicznością, która choć w żadnym wypadku nie ekskulpuje, to jednak w pewnej mierze obniża stopień zawinienia sprawcy, co z kolei przekłada się – w ocenie ustawodawcy ukraińskiego, jak i polskiego – na zmniejszenie stopnia społecznej szkodliwości takiego czynu, prowadząc do utworzenia typu uprzywilejowanego zabójstwa. Odrębne od typu podstawowego unormowanie tych typów przestępstwa zabójstwa zdaje się zasługiwać na aprobatę. Nie wydaje się to być nieuzasadnioną kazuistyką. Brak odrębnego określenia tych typów prowadziłby do konieczności sięgania w takich wypadkach do mechanizmów redukujących odpowiedzialność karną zawartych w części ogólnej obu kodeksów karnych (m.in. in-

stytucja nadzwyczajnego złagodzenia kary). Takie rozwiązanie nie byłoby jednak optymalne. Wszak czym innym jest fakt popełnienia zbrodni (Polska), czy też przestępstwa szczególnie ciężkiego (Ukraina), jakim jest zabójstwo w typie podstawowym, a czym innym popełnienie występku (Polska), czy przestępstwa mniejszej wagi (Ukraina) jakim jest zabójstwo w afekcie oraz dzieciobójstwo. Ponadto, odrębna regulacja obu typów zabójstw jest też bardziej adekwatna w odniesieniu do funkcji gwarancyjnej prawa karnego, gdyż stanowi wyraźną, jasno zadekretowaną wolę ustawodawcy uprzywilejowania sprawców tego typu zabójstw.

W k.k. Ukrainy, w przeciwieństwie do polskiej ustawy karnej, nie występuje odrębny typ w postaci zabójstwa eutanatycznego, co wywołuje wątpliwości w zakresie kwalifikacji prawnej tego typu zdarzeń. Wprawdzie polski Kodeks karny normuje odrębnie tego typu zabójstwo, to jednak należy podkreślić, że w praktyce wymiaru sprawiedliwości takie stany faktyczne niemalże nie występują (tylko 4 przestępstwa stwierdzone w latach 1999–2020⁶⁶), co zdaje się pokazywać (pomijając ewentualną ciemną liczbę przestępstw), że jest to marginalny problem społeczny. Nie jest to argument na rzecz usunięcia art. 150 z polskiego k.k., niemniej fakt ten zdaje się wskazywać, że ewentualny brak odrębnego uregulowania zabójstwa eutanatycznego nie stanowiłby – w odniesieniu do praktyki – większego uszczerbku. W Polsce z kolei brak odpowiednika – przewidzianego w ukraińskim prawie – zabójstwa popełnionego w związku z przekroczeniem granic obrony koniecznej lub środków niezbędnych do zatrzymania osoby. Taki stan rzeczy może prowadzić do niepożądanego z punktu widzenia pewności prawa zróżnicowania rozstrzygnięć procesowych w konkretnych sprawach.

Reasumując, należy podkreślić, że samo istnienie typów uprzywilejowanych zabójstwa zdaje się być uzasadnione. Są bowiem pewne sytuacje, w których pomimo faktu umyślnego godzenia w życie drugiego człowieka, zachowanie takie winno być traktowane nieco mniej restrykcyjnie. Inną kwestią jest wybór rodzajów zabójstw do odrębnego stypizowania i sposób ukształtowania poszczególnych typów.

⁶⁶ Źródło: statystyki Policji, <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestępstwa-przeciwko/63419,Eutanazja-art-150.html> (dostęp: 8 kwietnia 2022 r.).

Bibliografia

1. Atlas przestępczości w Polsce 6, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, A. Siemaszko, P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, J. Klimczak, Warszawa 2021.
2. Авраменко О. В., Стан сильного душевного хвилювання за кримінальним правом України, Львів 2009.
3. Авраменко О. В., Врахування стану сильного душевного хвилювання при призначенні покарання, Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична 2009, nr 1.
4. Baulin Y., Lashchuk N., Bronevytska O., Sozansky T., Obrona konieczna jako okoliczność wyłączająca bezprawność w prawie karnym Ukrainy, *Annales Universitatis Mariae-Curie Skłodowska Lublin-Polonia, Sectio G*, vol. LX, 2, 2013.
5. Bek D., Karalność przygotowania do zabójstwa człowieka, *Krytyka Prawa* 2020, nr 4.
6. Budyn-Kulik M., Czy uprzywilejowany typ zabójstwa pod wpływem silnego wzburzenia jest potrzebny?, (w:) J. Brzezińska, J. Giezek (red.), *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, Warszawa 2017.
7. Burdin W., Etapy popełnienia przestępstwa w ukraińskiej doktrynie prawa karnego: pojęcie i rodzaje, *Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze* 2012, nr 3.
8. Бурдін В. М., Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сильного душевного хвилювання, Львів 2006.
9. Gorcowska A., Problem karalności przygotowania do zabójstwa, *Zeszyty Prawnicze* 2020, nr 2.
10. Грищук В. К., Маковецька Н. Є., Умисні вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща: юридичний аналіз складів злочинів, Хмельницький 2012.
11. Kokot R., Penalizacja przygotowania zabójstwa w nowelizacji kodeksu karnego z 13 czerwca 2019 roku, *Przegląd Prawa i Administracji* CXX/2, 2020.
12. Litwin K., Rachtan Ł., Ukraińskie kary w prawie karnym w przekładzie na język polski, *Comparative Legilinguistics* 2012, vol. 9.
13. Маковецька Н. Є., Умисні вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща: юридичний аналіз складів злочинів, Львів 2010.

14. Mozgawa M, (w:) M. Mozgawa (red.), Kodeks karny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022.
15. Mozgawa M., Khmaruk I., Odpowiedzialność nieletnich w ukraińskim prawie karnym, *Studia Iuridica Lublinensia*, 2004, nr 3.
16. Mozgawa M., Kulik M., Poniowski P., Wala K., Stan regulacji części szczególnej Kodeksu karnego, (w:) M. Mozgawa, P. Poniowski, K. Wala (red.), *Aktualne problemy i perspektywy prawa karnego*, Warszawa 2022.
17. Nawrocki W., Seńko M., Ocena karnoprawna eutanazji na Ukrainie, (w:) M. Mozgawa (red.), *Eutanazja*, Warszawa 2015.
18. Плисюк Н. М., Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця за кримінальним правом України, Львів 2011.
19. Пономарчук О. В., Кримінально-правова кваліфікація синдрому струсу немовляти за ст. 117 кк України (як умисного вбивства матір'ю новонародженої дитини), *Форум права* 2007, nr 3.
20. Саградян М., Убивство у стані сильного душевного хвилювання, *Підприємництво, господарство і право* 2019, nr 5.
21. Старко О. Л., Особливості кількісно-якісних вимірів умисних вбивств в Україні за період 1992–2019 рр., *Юридичний науковий електронний журнал* 2020, nr 4.
22. Сташис В. В., (w:) В. Я. Тацій, В. П. Пшонка, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін (red.), *Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар, Том 2, Особлива частина*, Харків 2013.
23. Statystyki udostępnione przez Policję:
<https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko/63417,Dzieciobojstwo-art-149.html>,
<https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko/63419,Eutanazja-art-150.html>.
24. Шеховцова Л. І., Питання про етаназію: «за» та «проти», *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки* 2009, nr 2.
25. Telefanko B., Parasyuk N., Avramenko O., Diachuk S., Stadialne formy popełnienia czynu zabronionego w prawie karnym Ukrainy, *Annales Universitatis Mariae-Curie Skłodowska Lublin-Polonia, Sectio G*, vol. LX, 2, 2013.
26. Vakula I., Przygotowanie do przestępstwa w prawie karnym Ukrainy i Polski (analiza prawno-porównawcza), *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2016, z. 4.

Homicide in Ukrainian criminal law in the context of Polish solutions (part II)

Abstract

This paper presents and compares provisions relating to lesser included crimes of homicide as contained in penal codes of Ukraine and Poland. Homicide in the heat of passion, infanticide, homicide involving exceeded boundaries of necessity defence or of measures necessary to detain a person, and euthanasia are addressed. Some principles of criminal responsibility relevant to the matter concerned are then outlined to offer a broader perspective on criminal-law consequences of homicide.

Key words

Homicide, privileged types of homicide, homicide in the heat of passion, infanticide, euthanasia, necessary defence, criminal responsibility, Ukrainian Penal Code, Ukrainian criminal law, Polish Penal Code.